

Lublin, dnia 19 maja 2016 r.

Dr hab. Jadwiga Potrzyszcz
Katedra Teorii i Filozofii Prawa
Wydział Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Recenzja

rozprawy doktorskiej Mgr Marty Dargas:

„Idee i zasady konstytucyjne chińskiego porządku prawnego”

Gdańsk 2016, ss. 425.

1. Temat, problem badawczy, systematyka i metodologia rozprawy

Problematyka chińskiego porządku prawnego i jego filozoficznych podstaw cieszy się coraz większym zainteresowaniem w polskim środowisku naukowym. W czasie, kiedy ks. prof. Antoni Kość SVD publikował swoją rozprawę habilitacyjną na temat relacji prawa i etyki konfucjańskiej w historii myśli prawnej Chin, tj. w roku 1998, w środowisku polskich teoretyków i filozofów prawa jego badania miały pionierski charakter. Była to pierwsza w polskiej literaturze prawniczej monografia dotycząca związków pomiędzy prawem i etyką w chińskiej kulturze prawnej.

Obecnie mamy już nieco więcej publikacji dotyczących problematyki chińskiego porządku prawnego. Warto tu wymienić prace autorstwa prof. Mateusza Stępnia z Uniwersytetu Jagiellońskiego. Bardzo ważną, trudną do przecenienia rolę w zakresie naukowej refleksji nad dalekowschodnią kulturą prawną, w tym także nad chińską kulturą prawną, odgrywa Centrum Studiów Azji Wschodniej Uniwersytetu Gdańskiego, którego działalność zaowocowała m. in. opublikowaniem znakomitej książki *Chiny w oczach Polaków* (Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego 2010), wydanej jako *Księga Jubileuszowa z okazji 60-lecia nawiązania stosunków dyplomatycznych między Polską a Chińską Republiką Ludową* pod redakcją Józefa Włodarskiego, Kamila Zeidlera i Marcellego Burdelskiego. Dzisiaj zagadnienie szeroko rozumianej współpracy polsko-chińskiej jest bardzo aktualne i jego waga wciąż rośnie.

analiza, czy idee konstytucyjne bezpośrednio (a idee filozoficzne pośrednio) znalazły odzwierciedlenie w zasadach konstytucyjnych” [tamże] a także, „czy zasady rządzące chińskich porządkiem prawnym (zasady konstytucyjne) pozwalają na stwierdzenie, że w Chinach mamy do czynienia z rządami prawa i jak ta zachodnia koncepcja jest rozumiana w ChRL” [tamże]; 4) „ustalenie statusu i znaczenia konstytucji w kontekście jej stosowania i realizacji jej postanowień” [tamże].

Bogactwo wymienionych celów badawczych rozprawy znakomicie koresponduje z bogactwem postawionych pytań badawczych, ściśle podporządkowanych poszczególnym celom, a mianowicie Autorka stawia następujące pytania badawcze: 1) „jaki są najważniejsze chińskie szkoły i koncepcje filozoficzne” [tamże]; 2) „poglądy której szkoły filozoficznej wywarły największy wpływ na chińską filozofię i chińskie społeczeństwo” [tamże]; 3) „jaki są główne i najważniejsze chińskie idee filozoficzne” [tamże]; 4) „czy chińskie idee filozoficzne miały wpływ na idee ogólne systemu prawnego” [tamże].

Pani Mgr Marta Dargas nie poprzestaje jednak na postawieniu tych czterech pytań, lecz w dalszej części Wstępu formułuje szereg bardziej szczegółowych pytań badawczych, których jest tak wiele, że przywodzi to na myśl diagnozę Arthura Kaufmanna, który w odniesieniu do specyfiki filozofii prawa stwierdził, że stawia ona więcej pytań niż daje odpowiedzi. Jednak w przypadku rozprawy doktorskiej Pani Mgr Marty Dargas prawidłowość ta nie zachodzi. Pytań jest wprawdzie bardzo dużo, ale na wszystkie te pytania, a przynajmniej na ich znakomitą większość Doktorantka udziela wyczerpujących odpowiedzi. Umiejętne postawienie tych wszystkich pytań niezbitnie zaś dowodzi wysokiego poziomu świadomości metodologicznej Doktorantki. Tę ocenę dodatkowo wzmacnia fakt, że Autorka stawia także w związku z problemami badawczymi hipotezy badawcze.

Realizując postawione przez siebie cele Doktorantka posługuje się wieloma trafnie dobranymi metodami badawczymi, a mianowicie: metodą analityczną, normatywną, aksjologiczną, historyczną, systemową, dogmatyczną, opisową i funkcjonalną. Celowość zastosowania tych metod została przekonująco uzasadniona i wyczerpująco opisana. Autorka wykazała dogłębną znajomość nie tylko zagadnień filozoficzno-prawnych, poglądów i dyskusji naukowych, ale także treści regulacji prawnych, w szczególności treści Konstytucji ChRL oraz orzecznictwa.

Układ treści rozprawy także jest metodologicznie uzasadniony. Praca zawiera wszystkie standardowo przyjęte części, a mianowicie po stronie tytułowej następuje spis treści, następnie wstęp z wyróżnionymi pięcioma punktami szczegółowymi, w których

podejścia do świata, społeczeństwa i państwa z punktu widzenia poszczególnych szkół filozoficznych, Autorka przedstawia kolejno poglądy konfucjanizmu [s. 31-53], neokonfucjanizmu [s. 53-60], nowożytnego nowego konfucjanizmu [s. 60-64], moizmu [s. 65-69], taoizmu [s. 70-76], buddyzmu chińskiego [s. 76-79], legizmu [s. 79-96] i maoizmu [s. 97-107]. Przedstawiając poglądy wymienionych szkół Autorka nie ogranicza się do prostego referowania, ale dokonuje porównania poprzez eksponowanie różnic i podobieństw, a także wzajemnych wpływów pomiędzy tymi szkołami. W szczególności interesująco przedstawia się porównanie poglądów legistów i konfucjanistów [s. 79-96] – szkół przeciwstawianych ze względu na ich stosunek do prawa (*fa*). Pomimo że sprawa istoty sporu legistów i konfucjanistów jest w doktrynie kwestią sporną (zob. np. M. Stępień, *Spór konfucjanistów z legistami. W kręgu chińskiej kultury prawnej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2013), Autorka odważnie prezentuje własne poglądy [s. 95-96].

W dalszej części rozdziału pierwszego Autorka wyodrębnia - najistotniejsze z punktu widzenia chińskiego społeczeństwa oraz jego stosunku do rzeczywistości - idee filozoficzne, a mianowicie: ideę harmonii, ideę poprawności, ideę rytualizacji, ideę hierarchiczności, ideę posłuszeństwa, ideę kolektywizmu oraz ideę samodoskonalenia. Swoistym podsumowaniem tej części rozważań jest ostatni podpunkt rozdziału, w którym Autorka pisze o integracji idei, czyli koncepcji synkretyzmu chińskich doktryn filozoficznych. Jak podkreśla Doktorantka, synkretyzm chińskich doktryn filozoficznych ukształtował się w wyniku „procesu syntezy konfucjanizmu, moizmu, taoizmu, buddyzmu i maoizmu. [...] W trakcie wielowiekowej ewolucji każda z doktryn ulegała wpływom pozostałych” [s. 124]. Do tego dochodzi także synteza konfucjanizmu i legizmu [s. 125]. Odpowiadając w zakończeniu na pytania badawcze, Doktorantka stwierdza m. in., że „szkołą filozoficzną mającą największy wpływ na ukształtowanie się chińskiego porządku prawnego był konfucjanizm, który, ulegając licznym wpływom, w tym głównie poglądom szkoły legistów, pozostał rdzeniem świadomości prawnej chińskiego społeczeństwa do dnia dzisiejszego” [s. 382].

Doktorantka nie odnosi się w ogóle do znaczenia pozostałych szkół filozoficznych, chociaż zostały one przedstawione w rozdziale pierwszym rozprawy. Rodzi się wobec tego pytanie, czy te pozostałe szkoły miały także możliwy do określenia, bezpośredni wpływ na ukształtowanie się chińskiego porządku prawnego, czy wpływały tylko pośrednio poprzez modyfikację konfucjanizmu?

W rozdziale drugim – *Konstytucja i zasady konstytucyjne chińskiego porządku prawnego* – Autorka przedstawia i komentuje treść Konstytucji Chińskiej Republiki Ludowej

ograniczyła się do lapidarnego przedstawienia unormowania art. 39 Konstytucji ChRL, nie poświęcając większej uwagi temu interesującemu zagadnieniu. Jest to zagadnienie istotne z punktu widzenia dyskursu na temat problematyki ochrony praw człowieka w Chinach, a jak eufemistycznie określa Doktorantka, problematyka ta to „delikatna kwestia” i „temat specyficzny” [s. 354].

Porównanie rozumienia zasady rządów prawa (*rule of law*) w kulturze Zachodu i Wschodu zostało natomiast przez Autorkę bardzo dobrze sporządzone, za co należy się pochwalać. W szczególności bardzo interesujące jest przedstawienie poglądów chińskich naukowców na koncepcję *rule of law* oraz możliwości urzeczywistnienia tej koncepcji w chińskich warunkach politycznych i prawnych. Autorka w tej kwestii prezentuje własny pogląd, zgodnie z którym „dla oceny stanu wprowadzania rządów prawa w Chinach najważniejsza jest ich chińska specyfika. W Chinach nadal mamy do czynienia z rządzeniem państwem w oparciu o prawo, a nie rządami prawa w rozumieniu zachodnim. [...] w ChRL mamy do czynienia z socjalistycznymi rządami prawa o chińskiej specyfice, które w niektórych sferach życia społecznego i politycznego są bliższe rządom za pomocą prawa, w innych natomiast zbliżają się do rządów prawa w zachodnim rozumieniu tej koncepcji” [s. 292].

W związku z przytoczonym poglądem Doktorantki, chciałabym sformułować uwagę bardziej ogólną i podkreślić, że w sposobie wyrażania przez Doktorantkę własnych poglądów i ocen dostrzec można wnikliwość naukowca, unikanie uproszczeń i skrajności, ważenie argumentów, ale także umiejętność polemiki i krytycyzm wobec poglądów doktryny. Wszystkie te cechy bardzo dobrze świadczą o opanowaniu warsztatu naukowego przez Panią Mgr Martę Dargas.

W rozdziale trzecim – *Translacja idei i zasad chińskiego porządku prawnego – idee porządku społecznego a zasady konstytucyjne porządku prawnego* – Autorka, zgodnie z zapowiedzią zawartą w tytule, dokonuje przełożenia poszczególnych idei na konkretne zasady konstytucyjne. W mojej ocenie dokonanie przez Doktorantkę translacji idei na zasady konstytucyjne ma istotne znaczenie ze względu na cele badawcze rozprawy. Już na początku tego rozdziału Autorka wyraziła interesującą myśl, odnosząc się krytycznie do poglądów polskiej doktryny: „Marzena Kordela uważa, że analiza aksjologiczna wskazuje na przekładalność porządku zasad na porządek wartości. W mojej ocenie w przypadku chińskiego porządku prawnego jest odwrotnie. To poszczególne wartości istotne dla danego społeczeństwa, które wyrażają się w pewnych ideach, przekładają się na konkretne zasady

Ważne treści z punktu widzenia oceny merytorycznej rozprawy zawiera także zakończenie, w którym Doktorantka dokonuje podsumowania wyników zaprezentowanych w rozprawie doktorskiej badań. Synteza ta zawiera m. in. omówienie trzech rodzajów konstytucji, jakie można odnaleźć w chińskim systemie prawnym, a mianowicie społeczną konstytucję Konfucjusza (*invisible constitution*), Konstytucję ChRL – konstytucję pisaną (*written constitution*) oraz konstytucję niepisaną (*unwritten constitution*) – Konstytucję KPCh. Bardzo interesująco przedstawia się także podsumowanie rozważań dotyczących koncepcji *rule of law*, rządów w oparciu o prawo i rządów w oparciu o moralność. Bardzo ważną częścią zakończenia jest także punkt, w którym Doktorantka udziela odpowiedzi na pytania badawcze, a także punkt, w którym formułuje wskazania na przyszłość.

Wśród wielu wartościowych stwierdzeń można podkreślić m. in. postawienie tezy o istnieniu i wyjaśnienie, na czym polega istnienie specyficznego chińskiego konstytucjonalizmu. Jak twierdzi Doktorantka, specyfika ta „przejawia się w połączeniu kulturowych (filozofia, wartości konfucjańskie), historycznych (doświadczenia z okresu cesarstwa, doświadczenia feudalne) i politycznych (rola KPCh) elementów” [s. 383]. Interesujące są także spostrzeżenia Doktorantki, że „Konstytucja ChRL (konstytucja pisana) jest aktem o charakterze normatywnym [...], a w istocie jest aktem prawnym o najwyższej randze w systemie źródeł prawa Chińskiej Republiki Ludowej oraz aktem normatywizującym konstytucję społeczną opierającą się na konfucjanizmie. Dopelnieniem konstytucji pisanej jest konstytucja niepisana w postaci Konstytucji KPCh o doniosłym znaczeniu z punktu widzenia specyfiki porządku konstytucyjnego, w którym KPCh pełni funkcję lidera [...] oraz konstytucja niewidzialna, która ukształtowana została przez idee filozoficzne i nauki Konfucjusza sprzed ponad 2 tysięcy lat i istniejąc w świadomości obywateli, stanowi swoistą społeczną konstytucję ChRL” [s. 384].

W podsumowaniu oceny merytorycznej rozprawy doktorskiej Pani Mgr Marty Dargas pragnę podkreślić, że w moim przekonaniu praca ta jest bardzo wartościowa i stanowi wręcz wzorcowy przykład rzetelności naukowej oraz sprawności przedstawiania wyników badań.

3. Uwagi dotyczące bibliografii oraz strony językowej rozprawy

Pani Mgr Marta Dargas wykorzystała w pracy obszerną literaturę przedmiotu oraz liczne materiały źródłowe. O ile dobrze policzyłam, wykaz literatury przedmiotu obejmuje aż 539 pozycji. Do tego należy dodać liczne adresy stron internetowych. Pani Mgr Marta Dargas


Rozprawa napisana została bardzo dobrym językiem prawniczym oraz poprawnym językiem polskim. Oczywiście zdarzają się błędy, ale są to prawie wyłącznie tzw. literówki, które zapewne na etapie prac redakcyjnych przed publikacją tej monografii zostaną usunięte.

Na szczególne podkreślenie zasługuje fakt, że Doktorantka zna język chiński i we wstępie w sposób profesjonalny wyjaśnia, na czym polega specyfika tego języka i w jaki sposób będzie się posługiwała terminami chińskiej kultury prawnej. Wskazuje różnice pomiędzy funkcjonującymi w literaturze naukowej sposobami transkrypcji chińskich znaków. Są to bardzo interesujące informacje i świadczą o bardzo dobrym przygotowaniu Doktorantki do prowadzenia specjalistycznych badań naukowych opartych na oryginalnych źródłach w języku chińskim.

4. Konkluzja

Konkludując jednoznacznie stwierdzam, że przedłożona mi do oceny rozprawa doktorska Pani Mgr Marty Dargas, stanowiąc oryginalne rozwiązanie problemu naukowego i wartościowy wkład w rozwój nauk prawnych oraz wykazując ogólną wiedzę teoretyczną Doktorantki i umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej spełnia wszystkie ustawowe wymogi stawiane osobom ubiegającym się o nadanie stopnia doktora.

Z pełnym przekonaniem, w sposób jednoznaczny, wyrażam pozytywną opinię w sprawie nadania Pani Mgr Marcie Dargas stopnia naukowego doktora nauk prawnych w zakresie prawa. Wnoszę o dopuszczenie Jej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.


Jadwiga Potrzezcz